

Viếng mộ danh nhân Phan Thanh Giản

Bài và hình: Trần Tiến Dũng / Người Việt

Một nữ sinh với áo dài trắng và quần đen truyền thống của các học sinh miền Nam.

Trường trung học Nguyễn Đình Chiểu ngày nay.

Một góc phố cũ ở Bến Tre, nơi người dân hàng ngày vẫn tựa vào những gánh hàng rong để sống qua ngày.

Ở một góc phố cũ của thị xã, dưới tàn cây phượng hồng, đời sống của người dân cứ chậm chậm trôi qua.

‘Chuyện một địa phương không hiểu được toàn diện lịch sử dân tộc cũng chỉ là những khiếm khuyết có thể khắc phục, nhưng hậu quả của nhiều thế hệ, nếu không có những bài học lịch sử đầy đủ và đa chiều, thì nhận thức mà họ bị biến thành một dạng cực-đoan-khuyết-tật ngay từ lúc trưởng thành.’

- **Thế hệ sinh trong chân không lịch sử**

Trong cái nóng hừng hực thời tiết miền Nam cuối Tháng Tư, chúng tôi đến thị xã Bến Tre. Cả đoàn tìm đến một nơi được người dân địa phương gọi là bờ hồ để nghỉ. Bờ hồ ở khu trung tâm thị xã.

Từ xưa người Pháp đã cho xây những cái hồ to, để chứa nước sinh hoạt vào mùa nắng nóng dành cho dân các tỉnh ven biển nhiễm nước mặn. Ở các tỉnh miền Tây, hồ chứa nước ngọt cho cộng đồng là một trong những điểm son của các nhà quy hoạch thời Pháp.

Chỉ riêng một chuỗi liên hoàn các hồ nước giữa một khu trung tâm đông đúc thị dân cũng nói lên được giá trị có tính nhân văn của những trí thức cầm quyền ngày trước, những người ngày nay bị chế độ hiện hành luôn miệng kết án là thực dân đế quốc và tay sai.

Không gian quanh khu bờ hồ thị xã Bến Tre rất đẹp. Một vẻ đẹp đặc trưng của các đô thị miền Nam xưa, những ngôi trường, những công sở, những cây xanh, bồn cỏ, vỉa hè... đang yên lặng thảnh thơi trong một không gian chứa đựng nhịp sống chậm chậm của cư dân tỉnh lẻ.

Đứng trước vẻ đẹp hiếm hoi của một thị xã Bến Tre, người ta biết phải cảm ơn những cư dân ở đây, những người chân chất, trong hoàn cảnh bị sông rạch cô lập gây khó khăn mọi bề đã chắc chắn chịu gìn giữ nguyên vẹn vẻ đẹp gốc tính mình. Và có lẽ cũng nên cảm ơn cái bến phà Rạch Miễu, cái bến phà suốt những năm tháng gây trắc trở giao thông đã giữ cho Bến Tre thoát khỏi bàn tay phá hủy của những kiểu qui hoạch kinh tế thị trường bất nháú đến phát cuồng.

Chúng tôi ngồi trong cái quán nước nhìn về hướng trường trung học Nguyễn Đình Chiểu. Như mọi tỉnh thành khác ngoài Sài Gòn, sinh hoạt đường phố Bến Tre rất đơn giản, thị xã này chỉ nhộn nhịp vào Thứ Bảy, Chủ Nhật nhờ những người lao động từ Sài Gòn về thăm nhà.

Một người đi trong đoàn thấy lạ khi những cô nữ sinh ở đây lại mặc áo dài trắng quần đen, và cô ra sức lý giải điều này. Với người lớn tuổi từng sinh trưởng ở các đô thị miền Nam thì áo dài trắng quần đen của nữ sinh chính là một phần không thể thiếu của ký ức họ.

Ngày nay vẻ đẹp tinh khiết mà chân chất này mới chính là vẻ đẹp thật thà, trang điểm cho các nữ sinh miền Nam trước làn sóng các kiểu lòe loẹt- vô lối của vô số mẫu trang phục áo dài được các cơ quan quản lý văn hóa chế độ khen tặng: đậm đà bản sắc dân tộc.

- **Thế hệ chân không**

Nhạc sĩ Tuấn Khanh nhờ một chàng trai trẻ người gốc Bến Tre gọi điện thoại cho gia đình hỏi giùm, tượng cụ Phan Thanh Giản đặt ở đâu. Sau một lúc gọi điện, anh nói rằng thân phụ của anh cũng không biết chắc lắm, có lẽ đặt ở Ba Tri. Rồi anh quay sang phân

trần với tôi, “Em mới nghe tên ông này lần đầu. Em học hết cấp 3 ở Bến Tre rồi mới lên Sài Gòn. Vậy mà không biết gì hết.”

Một thanh niên khác đi trong đoàn, anh này đang học ở một trường cao đẳng văn hóa-nghệ thuật cũng nói rằng, “Em có nghe tên, nhưng không biết ông là ai, sống ở thời nào, làm gì... để em về lên Google sợt lại.”

Dù sự kiện khánh thành tượng đài cụ Phan Thanh Giản mới diễn ra vào ngày 18 Tháng Tư nhưng hầu như những người dân ở thị xã mà chúng tôi hỏi thăm đều không hay biết. Ngay cả người chủ quán cà phê tuổi xấp xỉ bốn mươi cũng chưa hề nghe. Chỉ mấy bà bán vé số là nhanh miệng sẵn sàng hỏi thăm giùm nếu mua cho họ vài tờ vé số.

Tôi bấm điện thoại hỏi một người bạn văn nghệ đang làm ở đài truyền hình tỉnh Tiền Giang, anh này cũng nói rằng anh không rõ lắm, anh chỉ biết về chuyện ồn ào quanh sự kiện đặt tượng chứ không biết tượng cụ Phan đặt ở đâu. Rồi anh cho tôi cái số điện thoại của một người bạn làm ở hội văn nghệ Bến Tre. Cuối cùng thì qua người bạn này chúng tôi biết tượng của cụ Phan Thanh Giản vừa khánh thành đặt ở một trường cấp ba, mang tên cụ ở huyện Ba Tri, quê hương sinh thành cụ.

Anh T. C. đi cùng đoàn thờ dài nói, “Cậu thấy không, tất cả họ đều nằm trong thể hệ lịch sử chân không. Thoạt nghe qua cụm từ này tưởng như những người Việt đó không dính dáng gì đến chuyện lịch sử nhưng nếu suy nghĩ thêm một chút thì hiểu, chính họ là những nạn nhân bị nền giáo dục một chiều tẩy xóa hết phần lịch sử quan trọng của dân tộc.”

Tất nhiên điều anh ấy nói là điều gây ngỡ ngàng và đáng đau buồn nhất trước thực trạng áp đặt lịch sử đã diễn ra trên đất nước này.

Chuyện một cá nhân hay một cộng đồng địa phương nào đó không hiểu được toàn diện lịch sử dân tộc cũng chỉ là những khiếm khuyết có thể khắc phục, nhưng hậu quả của nhiều thế hệ, nhất là thế hệ trẻ, nếu không có những bài học lịch sử đầy đủ và đa chiều, thì nhận thức mà họ đã bị biến thành một dạng cực-đoan-khuyết-tật ngay từ lúc trưởng thành.

Tượng cụ Phan Thanh Giản chỉ là một bức tượng đồng khiêm tốn ở tận một vùng quê xa

Phải hơn ba mươi năm, tượng danh nhân Phan Thanh Giản mới được đặt trong sân một ngôi trường trung học ở huyện Ba Tri, tỉnh Bến Tre, quê hương của cụ.

- **Trong sân trường mang tên danh nhân Phan Thanh Giản**

Chúng tôi đi Ba Tri ngay vào lúc giữa trưa. Đường nhựa tuy hẹp nhưng còn rất tốt, trước mắt vẫn là những cánh đồng phì nhiêu, những vườn bưởi bóng bệu, những dòng sông ngang dọc trong lành.

Các nông dân của xứ dừa vẫn còn nghèo lắm, nhưng trong sự thiếu thốn vật chất này họ vẫn còn một tài sản lớn khác để sở hữu đó là tánh người miền Nam thuần hậu, dù suốt những năm tháng guồng máy tuyên truyền vẫn thổi phồng họ bằng khẩu hiệu Bến Tre quê hương đồng khởi. Nhưng nội dung đậm đặc “cách mạng” đó liệu còn có ý nghĩa gì nữa khi mọi giá trị của chế độ xã hội này đều đang bị tha hóa bởi sức mạnh đồng tiền của giai cấp quan lại mới và tư sản đồ?

Lúc xe đi ngang qua những ngã tư đường huyện, nhìn những tượng đài qui mô nhỏ được xây với phong cách thô cứng, những tượng đài mang biểu tượng chiến tranh cầm súng phất cờ này tuy không có giá trị mỹ thuật, nhưng dù sao cũng đơn giản ít tốn kém tiền thuế dân, so với những tượng đài “chiến thắng” hoành tráng cùng một nội dung về chủ nghĩa anh hùng trong chiến tranh trên khắp cả nước, sự khác biệt chỉ là: những tượng đài đơn điệu và thô ráp này nếu lúc bỏ tiền ra xây, các quan có ăn, thì xi-măng sắt thép cũng chẳng đáng là bao.

Sau năm 1975, đây là ngôi trường duy nhất ở Việt Nam được phép mang tên danh nhân lịch sử Phan Thanh Giản

Sau nhiều lần ghé hỏi thăm, có lúc tưởng như không thể biết được địa điểm đặt tượng cụ Phan Thanh Giản, cuối cùng chúng tôi cũng tìm được ngôi trường cấp ba mang tên cụ. Sau khi queo xe vào con đường đất trải rơm rạ phập phù, trước mắt chúng tôi là ngôi trường lớn và còn rất mới. Nhưng quan

trọng hơn hết là cái bảng tên trường: Trường Trung Học Phổ Thông Phan Thanh Giản. Và không ai bảo ai, chúng tôi đều cho rằng đây là ngôi trường duy nhất ở Việt Nam dưới chế độ này mang tên cụ Kinh Lược Sứ Phan Thanh Giản.

Người trí thức đầu tiên của miền Nam đậu tiến sĩ, người cả đời làm quan nổi tiếng là thanh liêm, người phụng sự dân tộc với những chuẩn mực cao cả nhất... Dù nhiều người trong chúng tôi không dễ có cảm xúc nhưng chúng tôi thật sự xúc động. Nhạc sĩ Tuấn Khanh nói với các bạn trẻ cùng đi. “Có ai biết đường Điện Biên Phủ ở Sài Gòn trước đây tên gì không?”

Không có ai trả lời.

Anh nói tiếp, “Hầu như tất cả các đô thị lớn ở miền Nam dưới các chế độ trước đều có những đại lộ mang tên cụ Phan Thanh Giản.”

- **Bức tượng danh nhân trầm mặc**

Trường đang mở cổng đón học sinh cho buổi học chiều. Một nam học sinh thấy xe của chúng tôi đã tự động mở thêm một cánh cổng trường. Còn bác tài xế sau khi không thấy bóng người bảo vệ liền cho xe chạy vào sân trường.

Lập tức chúng tôi nhìn thấy phía trước, ngay giữa sân trường là tượng đài cụ Phan Thanh Giản. Trong ánh nắng buổi trưa Tháng Tư chói lòa, màu đen bức tượng bán thân của cụ như nhòe đi. Không ai nghĩ là tượng chân dung cụ và cả chân đài tượng lại khiêm tốn như thế này.

Không ai nghĩ chừng ấy thời gian lịch sử từ năm 1975 đến nay, những nỗ lực tâm huyết của bao người mà theo cách nói của họ phải vượt qua bao nhiêu thế lực cực đoan đến mức ấu trĩ mới có thể trả lại được mỗi bức tượng chân dung nhỏ và đơn sơ của cụ cho một ngôi trường mang tên cụ, ở chính nơi là quê hương sinh thành của cụ.

Vì không biết sẽ bị mời ra lúc nào nên chúng tôi hồi hải chụp hình. Sân trường càng lúc càng đông học sinh và các em có vẻ khá ngạc nhiên khi biết rằng chúng tôi từ rất xa tới đây chỉ để chiêm ngưỡng tượng đài vị danh nhân mà trường các em đang được vinh dự mang tên.

Tôi hỏi một nữ sinh lớp 10, tên V., rằng em có biết hết tiểu sử của cụ Phan Thanh Giản không. Em nói, “Dạ biết.”

Nhưng khi chúng tôi hỏi em biết là do học ở sách giáo khoa hay tự tìm hiểu, em nói, “Sách không có dạy, em chỉ mới biết về ông Phan Thanh Giản từ hồi trường mang tên ông.”

Một nam sinh khác cho biết là từ sau lễ dựng tượng tại em có tìm hiểu thêm tiểu sử cụ Phan Thanh Giản trên mạng, chứ trước đó thì chỉ biết lơ mơ. Có bạn còn nói ông này chắc là “liệt sĩ đánh Mỹ.”

Tất nhiên khi cả hệ thống tuyên truyền và giáo dục áp đặt lịch sử lên thế hệ trẻ người ta sẽ không lạ gì chuyện một triều đại hay một danh nhân như cụ Phan bị xóa trắng trong ký ức mọi người. Như chỉ những người cực đoan mê muội mới cho rằng lịch sử là thứ bột làm bánh ở trong tay quyền lực của thể chế hiện hành, thích món gì là nhồi món đó. Lịch sử có thể gián đoạn, hoặc thậm chí có thể bị cắt dán bôi xóa nhưng sự thật lịch sử bao giờ cũng tỏ rõ hơn mọi thứ quyền lực tối tăm.

Khi chúng tôi viết bài này thì cũng được thân hữu cho biết tin là Giáo Sư Phan Huy Lê thuộc hội khoa học lịch sử và các đồng nghiệp cùng quan điểm với ông đang phải làm giải trình về các nghiên cứu hướng tới các giá trị di sản của cụ Phan Thanh Giản.

Trong sân trường im vắng, tượng đài cụ Phan Thanh Giản bỗng trở nên trầm mặc uy nghi. Thật ra anh linh của một bậc tri thức cao thượng, anh linh của một đại hiền mà lịch sử bản thân, lịch sử sự nghiệp dù uẩn khúc nhưng luôn sáng ngời. Một nhân cách như cụ thì dù bôi đen mấy đi nữa cốt cách minh bạch của cụ vẫn không thể nhiễm.

Bài học về một danh nhân lịch sử như cụ Phan Thanh Giản nếu không được truyền dạy thì bóng tối ngu muội trước tiên sẽ thuộc về những kẻ không chịu và không biết học.

Chúng tôi rời trường trong tiếng trống gọi học sinh vào lớp. Dù muộn nhưng Bến Tre và huyện Ba Tri đã và sẽ tiếp tục có những thế hệ học sinh mang trên ngực mình phù hiệu Trường Phổ Thông Phan Thanh Giản. Tên trường sẽ là cột mốc mới cho hy vọng về sự minh bạch lịch sử.

Toàn cảnh mộ cụ Phan Thanh Giản với màu sơn mới.

Anh Phan Thanh Nhân, cháu đời thứ sáu của cụ Phan Thanh Giản, người tiếp chuyện với chúng tôi ở đền thờ cụ.

Mộ phần cụ Phan Thanh Giản tọa lạc trong một thôn xóm nhà đến tận ngày nay vẫn còn rất nghèo.

Theo anh Phan Thanh Nhân, những nấm mộ mới làm lại này đều là những nấm mộ của bà con trong gia tộc cụ Phan.

Bia mộ của cụ Phan Thanh Giản và bát cắm hương mới do học sinh trường trung học mang tên cụ kính tặng.

Bàn thờ cụ Phan Thanh Giản thật giản dị nhưng anh linh của một hiền nhân sẽ tồn tại mãi với thời gian.

Quanh ngôi đền thờ và ngoài khuôn viên khu mộ Phan Thanh Giản, những chiếc đá bình dị nhưng là tấm lòng của những học sinh trường trung học được vinh dự mang tên cụ.

‘Từ sâu thẳm mỗi người miền Nam luôn tự hào về đức độ và tài năng lớn của một vị quan làm nên một biểu tượng nhân bản có sức mạnh như những đợt sóng lớn xuyên qua các thời đại.’

Từ thị trấn Ba Tri, chúng tôi đi sâu vào hướng đông hơn mười cây số nữa để viếng mộ cụ Phan Thanh Giản. Ở vùng sâu huyện ba Tri này đồng ruộng đang vào mùa nước mặn nên trồng trọt đất phèn và xơ xác gốc rạ. Như mọi vùng quê xa miền Nam, đất đai vẫn bầy nhiều nhưng nhà mới chủ yếu là nhà mái lá máy tôn cứ chen nhau mọc lên để chịu đựng cái nghèo cả về văn hóa và tinh thần.

Một vùng quê sâu như vậy chắc ngày xưa còn khó hơn vạn lần, không ngờ lại là đất sinh thành của cụ Phan Thanh Giản. Lịch sử đã chép rõ ràng cụ là người miền Nam đầu tiên thi đỗ tiến sĩ. Nhưng điều đó không quan trọng bằng việc, từ sâu thẳm mỗi người miền Nam luôn tự hào về đức độ và tài năng lớn của một vị quan, trải qua những bi kịch của cuộc đời và sự nghiệp vào thời điểm xế chiều của triều Nguyễn và trước họa xâm lăng, đã làm nên một biểu tượng nhân bản có sức mạnh như những đợt sóng lớn xuyên qua các thời đại.

• Viếng mộ danh nhân

Phải rất chú ý người ta mới nhìn thấy bên đường một tấm bản nhỏ chỉ vào khu mộ cụ Phan Thanh Giản và khu mộ cụ Võ Trường Toản. Xe chạy vào con đường đất một đoạn, quẹo trái. Phía trước đã hiện ra ngôi nhà thờ nhỏ, trông chừng nhỏ hơn một căn nhà bình thường, dấu tích mái ngói xưa vẫn còn, nhưng tường vách đã sơn mới.

Khi chúng tôi tới cổng rào đã mở sẵn, theo lối vào, phía bên trái là nhà thờ, bên phải là mộ phần cụ Phan Thanh Giản. Trong ánh nắng buổi trưa toàn bộ khu mộ sáng nước sơn mới, riêng tấm đá mộ bia vẫn uy nghiêm và lặng lẽ một màu tối sẫm.

Sau khi cầm máy ảnh đi một vòng khu mộ, nhạc sĩ Tuấn Khanh quay lại nói với tôi, “Chỉ anh cái này hay lắm.”

Nhạc sĩ giúp tôi phát hiện ra bát cắm hương để trước mộ bia của cụ Phan, một bát hương bằng đá đen nhỏ, còn rất mới trên đó có dòng chữ màu trắng: Trường Phổ Thông Phan Thanh Giản. kính tặng.

Chúng tôi nhìn quanh. Hóa ra là tất cả các ghé đá trong khu mộ cũng đều mới và đều ghi chữ cùng một nội dung: Trường... kính tặng.

Lúc đầu chúng tôi chỉ thấy vui vì đó không phải là quà tặng của các tổ chức chính quyền, các doanh nhân giàu có cầu danh. Trong một thoáng xúc động chúng tôi nghĩ rằng các thầy cô giáo, các cô cậu học trò ngôi trường mang tên cụ đã đến đây và đã gửi đến cho những người khách sẽ đến đây thông điệp cảm xúc tri ơn của họ, thông điệp về tầm nhìn lịch sử của thế hệ mới.

Cánh cửa ngôi nhà thờ mở ra đón chúng tôi vào thắp hương trước bàn thờ cụ Phan Thanh Giản. Trước mặt chúng tôi là tượng cụ Phan Thanh Giản cao gần bằng người thật, hai bên là ảnh chân dung một mặc áo dài đội khăn đóng giản dị, một mặc quan bào uy nghi. Đây có lẽ là một ngôi nhà thờ danh nhân chuẩn mực bởi gian nhà thờ tuy nhỏ nhưng toàn bộ không gian thờ phụng không mang màu sắc thần thánh, không có chuyện lồng ghép trang trí những tranh tượng lòe loẹt kiểu xưa hoặc các kiểu thời thượng “phong thần” ngày nay.

Người giữ nhà thờ với phục trang bình thường của một người đàn ông nông dân. Ông không màng lễ tiết, ông chỉ chỗ chúng tôi lấy nhang rồi ông đứng khoanh tay một bên

không hỏi han gì thêm. Cung cách có phần cục mịch của anh vẫn không giấu được vẻ tự hào của một người hàng ngày cận kề bên anh linh của một danh nhân.

Sau vài câu hỏi anh mới chịu nói. Anh là Phan Thanh Nhân cháu đời thứ sáu của cụ Phan. Anh thuộc dòng con trai trưởng của cụ Phan. Anh cho biết ngôi nhà thờ này được dựng vào năm 1970. Theo thời gian hư đột nát hết, đến năm 2002 mới sửa lại.

Rồi người giữ khu mộ cũng trầm ngâm khi gởi tặng cho chúng tôi một tờ báo của hội văn nghệ Bến Tre. Anh muốn chúng tôi đọc tờ báo này vì trong đó có bài của nhà văn Hoàng Lại Giang, một bài phản biện mà theo anh có lập luận khúc chiết vững chắc nhằm bảo vệ những nghiên cứu và các quan điểm muốn phục hồi vị trí lịch sử của cụ Phan.

Chúng tôi có biết chuyện sau khi tỉnh Bến Tre có chủ trương dựng tượng cụ Phan Thanh Giản, một số tờ báo như tờ Công An Thành Phố, Văn Nghệ Thành Phố cho đăng một loạt bài của các nhân vật như Vũ Hạnh, Trần Thanh Đạm, Lê Văn Duy... tất cả họ đều đã đánh phá rất ác việc phục hồi danh nhân Phan Thanh Giản.

Chúng tôi bỗng nhiên cũng rơi vào tình trạng trầm ngâm khi nhận từ người giữ mộ tờ báo mà anh rất quý. Chúng tôi biết anh để tờ báo này ngay trên bàn thờ cụ, và việc gởi tặng cho chúng tôi ví như việc một người trung thật cô độc đang hy vọng và luôn tin là còn có người sẵn sàng chia sẻ

Ở Việt Nam sức mạnh công chính và sự thật luôn được chia sẻ trong sự thâm lặng, nhưng cảm xúc ấy là bền vững, là phần nền quý giá nhất để mở ra một giá trị không bao giờ lỗi thời: Không có thứ lý tưởng yêu nước nào là khuôn mẫu cho mọi thời điểm hoàn cảnh, cho tất cả mọi người. Những phán quyết của một nhóm người cực đoan giành cho mình độc quyền yêu nước là những phán quyết không có giá trị lịch sử và văn minh.

- **Lịch sử thuộc về những người trẻ**

Sau 1975, không ai hiểu vì sao phải ngăn ấy năm phần mộ và nhà thờ một danh nhân mới được tu sửa lại. Có thể là do con cháu nghèo, cũng có thể là do họ không được phép. Nhưng giờ đây khu mộ này dù không phải là di tích cấp quốc gia hay địa phương nhưng cũng đã khang trang và ấm khói hương giữa một vùng quê xa heo hút.

Chúng tôi đi vòng ra phía sau, bên bàn thờ ở hậu điện chúng tôi thấy có hai vòng hoa ni-lông của các cơ quan chính quyền đầu tỉnh. Một người bạn trẻ đi trong đoàn thắp mắc là sao lại là hoa ni-lông và sao vòng hoa lại để phía sau. Tôi không biết trả lời anh ra sao. Có thể tập quán đi viếng bằng hoa giả của địa phương, có thể là sau lễ do người giữ khu mộ muốn mang để phía sau cho tiện.

Còn những gì rắc rối sâu xa hơn có lẽ tự anh, một người còn rất trẻ, còn cả tương lai phía trước, rồi anh sẽ có câu trả lời sau khi hiểu hết những biến động lịch sử của dân tộc.

Chúng tôi trở ra phía trước và bỗng nhiên chúng tôi nhận thấy những hàng chữ “Tập thể học sinh lớp... Trường Trung Học Phổ Thông Phan Thanh Giản kính tặng” ghi trên mỗi ghế đá sáng rõ như những vết khắc sâu vào núi, những dòng chữ chân thành và cứng cỏi sáng rực trong ánh nắng Tháng Tư.

(Nguồn: NguoiVietOnline)